

ARBORETUM I ZAKŁAD FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH 2001–2020 INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO – CZĘŚĆ 1

The Arboretum and Department of Physiography in Bolestraszyce 2001–2020
A Cultural Institution of the Podkarpackie Voivodeship

RAFAŁ NESTOROW

*Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie, Aleja
Juliusza Słowackiego 46, 30–037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:*

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

ABSTRACT	3
NOWE INWESTYCJE, PRACE MODERNIZACYJNE I POWIĘKSZENIE OBSZARU ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH.....	6
POWIĘKSZENIE OBSZARU ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH	8
INWESTYCJE	13

ABSTRACT

Over the last 20 years, the activities of the Arboretum in Bolestraszyce have comprised not only the maintenance of the garden, plant collecting and its current profile of scientific, research and educational activities, but also the introduction of artistic activities into the garden space on a large scale. This can be credited to another Director of the Arboretum, Dr. Narcyz Piórecki. The scope of this activity can be considered unique in the country. A distinctive investment was the creation, in 2007, of an educational (sensory) garden for disabled people. This is the only such facility in south-eastern Poland. The exhibitions in the newly-created u Piotra Michałowskiego Gallery are very popular, where works created during the open-air events at the Arboretum are later put on display. The annual, international open-air Wicker in the Arboretum event has become an important element of the Arboretum's activity. During this event, sculptures and installations are made and presented in the natural surroundings of the Bolestraszyce garden. Another cyclical event, where art meets nature, is the Festival of Gardens, which has been held successfully since 2011. The opening of the Arboretum to crowds of visitors has also contributed to a significant expansion of the existing educational offer as part of the Centre for Education of Cultural and Natural Heritage. In addition to the renovation of all buildings, the roads and park paths have been resurfaced, lighting and monitoring installed, and above all a new pergola was built and the trellis renovated. Another major investment was the adaptation of the auxiliary fort XIIIb of the Przemyśl Fortress for a collection of climbing plants that is open to the public. After 40 years the Arboretum operates over 28.3 ha of the Bolestraszyce garden and 283 ha at Cisowa.

Key words: arboretum, Bolestraszyce, arboretum in Bolestraszyce, garden, park, Jerzy Piórecki, Narcyz Piórecki, Przemyśl, physiography department

Pod koniec ubiegłego stulecia Arboretum w Bolestraszcach wpisane zostało do rejestru instytucji kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego – Departamentu Kultury i Ochrony Dziedzictwa Narodowego w Rzeszowie, a od 2000, milenijnego stulecia, funkcjonuje tamże pod nazwą Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach (Ryc. 1). Zmiana instytucji zarządzającej miała kluczowe znaczenie dla dalszego rozwoju tej placówki, dotychczas ukierunkowanej przede wszystkim na prace naukowobadawcze, zarówno rozległe badania terenowe, jak również te prowadzone w warunkach in situ w Bolestraszcach. W tym roku uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego zatwierdzony został nowy statut Arboretum i Zakładu Fizjografii w Bolestraszcach. Częściowa zmiana profilu działalności Arboretum rozpoczęła się już pod koniec XX w. wraz z udostępnieniem dla publiczności ogrodu i ograniczeniem dotychczasowych szeroko zakrojonych badań terenowych. W związku z zaistniałym procesem zmian, podstawowy nurt aktywności Arboretum i Zakładu Fizjografii w Bolestraszcach oparty został stricte na Arboretum i edukacji przyrodniczej. Nowo uchwalony statut i osobowość prawna wpisywała się w szerszy nurt placówek łączących w swojej działalności kwestie kultury, edukacji, nauki, a przede wszystkim przyrody w rozumieniu humanistycznym.

Pomimo zmiany, a przede wszystkim rozszerzenia działalności Arboretum w Bolestraszcach (Ryc. 2–3) zachowany został dotychczasowy profil organizacyjny oraz zakres działalności społeczno-naukowej z wyraźnym rozszerzeniem aktywności na polu edukacji (zarówno przyrodniczej, jak i artystycznej), kultury i sztuki jako Instytucji Kultury Województwa Podkarpackiego.

Wykryształizowane wcześniej cele i zadania Arboretum w Bolestraszcach jako instytucji naukowej, edukacyjnej i placówki kultury pozostały nadal aktualne, tj.:
gromadzenia kolekcji roślin, szczególnie dendroflory w Arboretum w Bolestraszcach i Arboretum w Cisowej,

- flora Polski południowo-wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem gatunków rzadkich, zagrożonych i ginących, ich uprawa w warunkach ogrodowych i poza miejscem stałego występowania oraz reintrodukcji,
- biologia i ekologia roślin w warunkach in i ex situ, ochrona przyrody i środowiska, zwłaszcza flory,
- gromadzenie księgozbioru przyrodniczego i archiwum,

- działalność wydawnicza,
- Muzeum Przyrodnicze,
- gromadzenie dla celów badawczych i edukacyjnych zbiorów przyrodniczych wraz z kolekcjami dendroflory,
- współpraca z innymi placówkami naukowo-badawczymi o podobnym profilu badań (ogrody botaniczne i arboreta) w Polsce i za granicą.

Działalność Arboretum i Zakładu Fizjografii realizowała statutowe działania zgodnie z planem pracy w pięciu podstawowych działach:

- Arboretum,
- Muzeum Przyrodnicze,
- Zakład Fizjografii,
- Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytkowych Założeń Ogrodowych,
- Administracyjno-Gospodarczy.

Ryc. 1. Widok ogólny Arboretum w Bolestraszczykach, 2020, fot. Ł. Malicki

NOWE INWESTYCJE, PRACE MODERNIZACYJNE I POWIĘKSZENIE OBSZARU ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH

Podstawowym zadaniem Arboretum było utrzymanie, pielęgnacja i sukcesywne powiększanie stałych i wystawowych kolekcji roślin (w tym o charakterze naukowym i użytkowym) oraz ich udostępnianie. Rokrocznie powiększono je w ramach wymiany z innymi ogrodami botanicznymi w Polsce i za granicą, a także otrzymywano rośliny od osób prywatnych. Zakładano też nowe kolekcje np. bylin na Tarasie Górnym i Niwie Dolnej: liliowce, irysy, tawułki, trawy (2002), kolekcję roślin użytkowych (2005), roślin biblijnych (2006). W latach 2002–2006 zakładano kolekcję irysów z grupy *Laevigatae* (Ryc. 4), która w 2007 r. uzyskała status Kolekcji Narodowej (105 taksonów). Utrzymywaną od lat siedemdziesiątych kolekcję irysów bródkowych powiększono w ramach współpracy ze Środkowoeuropejskim Stowarzyszeniem Irysowym i z Arboretum w Pruhonicach. Kolekcję wierzby przywiezioną z Ogrodu Botanicznego w Brnie w 2004, wysadzono na Niwie Dolnej w 2008 r.

Przygotowywano kolejne powierzchnie pod nasadzenia na forcie XIIIb (Ryc. 6), m.in. Inu austriackiego *Linum austriacum* L., róży francuskiej *Rosa gallica* L., dyptamu jesionolistnego *Dictamnus albus* L. i ostrożenia siedmiogrodzkiego *Cirsium decussatum* Janka (2004, 2005). W Arboretum założono nową ścieżkę dydaktyczną Rośliny i zwierzęta środowiska wodnego (2005, rozbudowaną w roku 2015).

Ryc. 2. Dwór w Bolestraszcach, 2015, fot. M. Horwat

Ryc. 3. Oficyna Duża, 2009, fot. P. Jamski

Ryc. 4. Kolekcja irysów z grupy *Laevigatae*, 2007, fot. N. Piórecki

Równolegle prowadzono również prace nad produkcją materiału szkółkarskiego. Powiększono ponadto komputerową bazę danych etykiet dla roślin, tablic informacyjnych dla wybranych gatunków roślin w kolekcjach oraz plansz informacyjnych. W 2006 r., w ramach programu „Mecenat”, finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, rozpoczęto realizację digitalizacji zbiorów kolekcji roślin. Była to pierwsza w kraju próba cyfryzacji i prezentacji żywych kolekcji roślin. Zaktualizowano bazę danych kolekcji dendrologicznej dla blisko 20 tys. roślin.

POWIĘKSZENIE OBSZARU ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH

Sukcesywnie powiększono powierzchnię Arboretum. W 2005 r. dokonano zakupu gruntów przy Forcie XIIIb oraz przy Niwie Pomologicznej, łącznie 1,49 ha z przeznaczeniem na założenie kolekcji grusz i wierzby użytkowej (Ryc. 5).

Ryc. 5. Sad pomologiczny – widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

Zakupiono od Urzędu Gminy w Żurawicy grunty przyległe do Niwy Dolnej celem powiększenia kolekcji roślin z terenów okresowo zalewanych i podmokłych, wcześniej użytkowanych (m.in. założono kolekcję metasekwoi chińskiej *Metasequoia glyptostroboides* Hu & W.C. Cheng) o łącznej powierzchni 1,77 ha. Ponadto przejęto w dzierżawę od Agencji Rynku Rolnego dwie działki o powierzchni 1,15 ha. W 2006 r. dokonano kolejnych zakupów gruntów przy Forcie XIIIb, przy Niwie Pomologicznej oraz parkingu, łącznie 2,63 ha z przeznaczeniem na założenie kolekcji dendrologicznej i kolekcji starych odmian gruszy. W 2007 r. zakupiono na tym terenie kolejne grunty o powierzchni 0,35 ha oraz przejęto na własność dwie działki rolne o powierzchni 1,15 ha (Ryc. 8). Na nowym terenie, wzdłuż ogrodzenia wykonano nasadzenia miłorzębów dwuklapowych *Ginkgo biloba* L. W tym samym roku przejęto na własność kaplicę dworską (kościółek), stojącą na terenie Arboretum.

W ciągu kilku lat na nowo pozyskanym terenie, oprócz wspomnianych nasadzeń, założono kilka kolekcji: roślin jadalnych dziko rosnących (2007), roślin z siedlisk wilgotnych (2008), liliowców (2010), traw (2011), roślin barwierskich (2012), irysów syberyjskich (2013). W kolejnych latach kolekcje te powiększono i uzupełniano. Nowy teren zagospodarowano w latach 2009–2011 również dzięki realizacji zadania Ochrona *exi in situ* różanecznika żółtego i ostrożeńca siedmiogrodzkiego oraz utrzymanie i ochrona stanowisk zagrożonych

i rzadkich gatunków roślin kwaśnolubnych w Arboretum Bolestraszyce (zadanie kontynuowano w 2010 i 2011 r.).

Ryc. 6. Fort XIIIb – widok z lotu ptaka, 2014, fot. M. Horwat

W ramach tego projektu przygotowano stanowisko zastępcze i wysadzono siewki różanecznika żółtego *Rhododendron luteum* Sweet oraz wykonano ogrodzenie i drogi (2011).

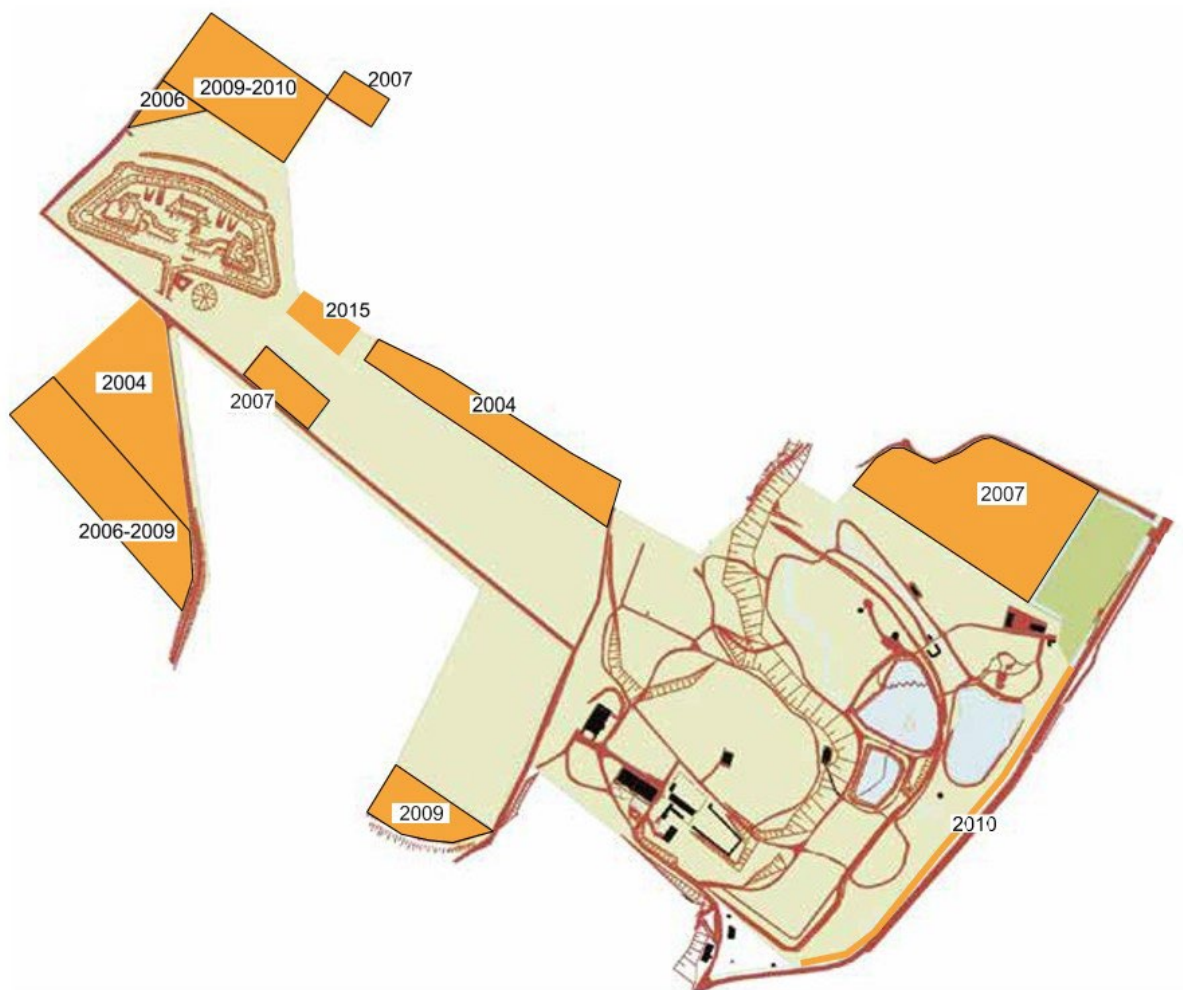
W 2005 r. zakupiono owce, do utrzymania powierzchni zielonych w sadach pomologicznych, a 2008 r. zakupiono z hodowli stajennej Rostoczańskiego Parku Narodowego dwa konie rasy konik polski w celach edukacyjnych, a także do utrzymania powierzchni zielonych (Ryc. 7).

W 2011 r. przygotowano teren na cele Festiwalu Ogrodowego (niwelacja terenu, ogrodzenie stanowisk wystawowych żywoplotem wiklinowym, doprowadzenie wody do stanowisk, wysadzenie brzoź wzdłuż drogi). Teren wokół Festiwalu Ogrodowego został zagospodarowany m.in. przez założenie kolekcji traw i bylin. Powiększono Galerię przez Dotyk o prace prof. Marka Saka z Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi. W następnych latach (2012–2015) zagospodarowano dalszy teren wokół Festiwalu Ogrodowego: założono kolekcję traw i bylin, wysadzono paciorecznika, dalie i rośliny jednoroczne (użytkowe) oraz powiększono kolekcję dendrologiczną. Prace te były kontynuowane w kolejnych latach (Ryc. 9). W 2012 r. prowadzono uprawę derenia jadalnego metodą palmetową przy kościółku i budynku kasy oraz wzdłuż „Jurkowego Muru”. W 2013 r. przed frontem dworu wykonano

parter geometryczny z cisa pospolitego *Taxus baccata* L. i róży rabatowej (Ryc. 10). W Arboretum w Cisowej przygotowano poletka pod uprawę derenia jadalnego *Cornus mas* L. (2013).

Ryc. 7. Koniki polskie, 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 8. Arboretum Boleszysze – powiększenie powierzchni w latach 2001–2020

Ryc. 9. Festiwal Ogrodowy w Arboretum Boleszasyce, ogrody pokazowe, 2015, M.

Horwat

Ryc. 10. Dwór w Boleszasykach z widocznym w tle tzw. murem Jurkowym, zbudowanym przez Jerzego Pióreckiego, 2020, fot. Arboretum Boleszasyce

Ryc. 11. Kaplica – widok z lotu ptaka, 2015, fot. M. Horwat

Ryc. 12. Kaplica, 2018, fot. N. Piórecki

Ryc. 13. Fort XIIIb Bolestraszyce, 2020, fot. N. Piórecki

Ryc. 14. Fort XIIIb Bolestraszyce – widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

INWESTYCJE

Oprócz przedstawionej działalności Arboretum w Bolestraszycach w ostatnim dwudziestoleciu oraz prac związanych z bieżącym utrzymaniem ogrodu, kolekcji oraz budynków, przeprowadzono kilka większych inwestycji, m.in. remont elewacji i dachów wszystkich budynków. W latach 2008–2015 były prowadzone szeroko zakrojone prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkowym kościółku i jego podziemiach (Ryc. 11). W czasie prac konserwatorskich odkryto m.in. pochodzące z XVI w. fragmenty polichromii oraz strzelnice z czasów pierwszego etapu budowy Twierdzy Przemyśl (Ryc. 12).

Z kolei w latach 2014–2015 na terenie Fortu XIIIb przeprowadzono prace w ramach projektu Zagospodarowanie zespołu zabytkowego Twierdzy Przemyśl w celu udostępnienia dla turystyki kulturowej, Etap I: Szlak fortecznej turystyki kulturowej Północna Rokada Twierdzy Przemyśl (Ryc. 13). Rewitalizacja fortu nie byłaby możliwa, gdyby nie prace porządkowe wykonane w latach 2002–2004, w trakcie których wywieziono tony śmieci i rozpoczęto trwające do dziś karczowanie samosiewów. W ramach projektu wykonane zostały prace adaptacyjne i konserwatorskie, odtworzono bryłę koszar i schronu głównego w formie pergoli i przeprowadzono rekonstrukcję bramy do koszar oraz drogę dojazdową. Ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie

wykonano prace konserwatorskie drzewostanu, z kolei ze środków Sejmiku Województwa Podkarpackiego zainstalowano monitoring obiektu i doprowadzono sieć elektryczną. Pergole obsadzono pnączami, wykonano nasadzenia derenia jadalnego w formie szpaleru.

Ryc. 15. Plebania z Jodłówki i widocznym w tle terenem Festiwalu Ogrodowego, 2020, fot. Ł. Malicki

Równolegle przeprowadzono gruntowną przebudowę dawnych szkótek kontenerowych poprzez rozbudowę pergoli i treliaża na potrzeby powiększenia kolekcji pnączy, bylin i różaneczników oraz udostępnienia tej części Arboretum dla zwiedzających. Było to zadanie zrealizowane w ramach projektu Rewitalizacja i przebudowa treliaża oraz pergoli w zabytkowym założeniu ogrodowym w Arboretum w Bolestraszcach ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie oraz Sejmiku Województwa Podkarpackiego (Ryc. 14).

W 2018 r. w ramach projektu Domy z kulturą w Arboretum Bolestraszyce dofinansowanego z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego wykonano modernizację dwóch zabytkowych budynków drewnianych i rekonstrukcję nowo pozyskanego obiektu. Zmodernizowano budynek Dom Kalwaria, a oprócz gruntownych prac konserwatorskich i remontowych wyposażono go w sprzęt wystawienniczy i multimedialny.

Prace o podobnym zakresie wykonano przy budynku zabytkowej stodoły z Cieszanowa. Największym przedsięwzięciem była rekonstrukcja zabytkowej Plebanii z Jodłówki wraz z gruntowną adaptacją pomieszczeń do celów edukacyjnych i wystawienniczych (Ryc. 15).

W 2019 r. przeprowadzono zakrojone na szeroką skalę prace na terenie Arboretum w Bolestraszcach. W ramach projektu Ochrona bioróżnorodności biologicznej w warunkach in situ i ex situ na terenie ogrodu botanicznego Arboretum w Bolestraszcach wykonano przebudowę sieci drogowej wraz z odwodnieniem, kanalizację teletechniczną, montaż monitoringu i pielęgnację drzew pomnikowych. Przeprowadzono także szereg prac adaptacyjnych i remontowych.

Ryc. 16. Dom Kalwaria, 2020, fot. N. Piórecki

Zagospodarowano otoczenie Plebanii z Jodłówki i Domu Kalwaria (Ryc. 16) przez nasadzenia bylin i przygotowano kwatery do wysadzania roślin jednorocznych. Wykonano baseny do upraw roślin wodnych, a ponadto udostępniono nowy fragment ścieżki. Przeprowadzono również remont kładek na stawach.